

Rauni

1. Psalttarinsa esipuheessa julkaisemaansa suomalaisten jumalien luetteloon Mikael Agricola sepitti mm. seuraavat säkeet:

Quin Rauni Vkon Naini härsky /
ialosti Wkoi Pohiasti pärsky.
Se sis annoi Ilman ja Wdhen Tulon.

— Agricolan teokset III s. 213.

Niissä jumalainluettelon käänöksissä ja mukailuissa, joita on olemassa 1500-luvun lopulta lähtien, säkeet ovat saaneet seuraavia asuja:

Ucko ciet pluvias, metuendaque fulgura vibrat, Rauna movet ventos, fulmine & ipsa minax. (Ukko synnyttää sateita ja sinkoaa peljättäviä salamoita, Rauna panee liikkeelle tuulet ja uhkaa itsekin salamalla.) — Sigfrid Aronus Forsius 1500-luvun lopulla.

Vcko cum conjuge Raune, tempestatibus praeesse. (Ukko saa Rauni-puolisonsa kanssa aikaan myrskyjä.) — Mikael Wexonius v. 1650.

Ucko und sein Weib Rauni hatten über das Wetter zu gebieten. (Ukon ja hänen vaimonsa Raunin tehtävänä oli säiden hallitseminen.) — Thomas Hiärne 1670-luvulla.

När Ragnel Thorinnan begynte storljuda, bulrade Thor och gaff nyt siuda. (Kun Thorin puoliso Ragnel alkoi pitää suurta ääntä, jyrisi Thor ja antoi uudesti kuohua.) — Pietari Bång v. 1675.

Rauni, annonam felicem & fructiferam fecit. (Rauni valmisti satoisan ja hedelmällisen vuodentulon.) — Georgius Kijhl v. 1688.

Cum Rauni Uckonis uxor streperet, Valide Ucko prorsus tonabat. (Kun Rauni Ukon vaimo melusi, niin Ukko jyrisi perin voimallisesti.) — Chr. Erici Lencqvist v. 1782.

2. Teoksessaan *Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia* (Aboae 1675, s. 209) Pietari Bång antoi Rauni-nimelle omituisen asun: Ragnel Thorinnan. Gabriel Arctopolitanus kertasi tämän kirjassaan *Dissertatio Historica de Origine ac Religione Fennonum* (Upsaliae 1728, s. 39), josta taas islantilainen tutkija Finnur Magnússon otti nimen mytologiseen sanakirjaansa (1828) selittäen sen: Ragnel Thorinna on ruotsalainen nymfi, Thorin puoliso. Tätä tietä pesiytyi

Ragnel-Rauni germaaniseen Olympokseen. On huvittavaa havaita, että vielä vuonna 1891 E. H. Meyer kuuluisassa teoksessaan *Germanische Mythologie* mainitsee Ragnelin muinaisskandinaavisena Thorin puolisona.

Chr. Erici Lencqvist, joka huomautti, ettei Ukko seurustellut Raunin kanssa vähääkään mieluummin kuin Jupiter Junon kanssa, teki sen oikean havainnon, ettei Rauni-nimeä tavata kansanrunoissa: »Nulla hujus Deæ occurrit in carminibus mentio». Epäröiden hän yhdisti nimen *raunio*-sanaan ja mainitsi tässä yhteydessä myös Raunistula-nimen (*De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica*, Aboae 1782, s. 42—43). Toinen vanha etymologia on Finnur Magnússonin: hän yhdisti nimen *Ægirin* puolison *Ránin* nimeen (*Priscæ Veterum Borealium Mythologiæ Lexicon*, København 1828, s. 622). Kuriositeettina mainittakoon, että Franz Joseph Mone laajassa *Symbolik und Mythologie* -teoksessaan (Leipzig 1822, s. 54) kirjoitti: »Väinämöisen puolison nimi oli Rounex».

3. Jacob Fellman kertoo muistiinpanoissaan lappalaisten Ravdnasta eli Akasta seuraavaa: »*Ravdna*, Ukon vaimo, lapseton, joka ei koskaan synnytä. Häntä kutsuttiin myös nimellä Akko. Pihlajanmarjat olivat hänelle pyhitetyt. Niitä kasvoikin tavallisesti hänen luoliensa läheisyydessä runsaasti». »*Akka* eli Akko, Aijegin puoliso, myös Ravdnaksi eli lapsettomaksi nimitetty. Uhrit, joita hänelle tuotiin, olivat enimmäkseen poron sarvia tai luita. Hänelle pyhitettiin paasia ja luolia» (*Anteckningar under min vistelse i Lappmarken II*, Helsinki 1906, s. 79, 147). Näihin tietoihin on syytä suhtautua kriittisesti. Kaikesta päättäen Fellman on ensiksikin pitänyt mielessään Agricolan jumalainluettelon Raunia, Ukon naista, ja toiseksi löytänyt Lindahlin ja Öhrlingin sanakirjasta pihlajaa merkitsevän *raudna*-sanan; niiden pohjalta hän on luonut pseudomytologisen jumalan lappalaiseen Olympokseen.

Myöhemmin H. A. Reinholm yhdisti suomalaisen Rauni-nimen äsken mainittuun *raudna*-sanaan. E. N. Setälä puolestaan huomautti, että *rauni* äänteellisessä suhteessa tarkoin vastaa ruotsin *rönn*-sanan muinaisskandinaavista asua **raunir*. Ja hän lisäsi: »Kuvitelmalli, jonka mukaan pihlaja on ollut ukkosen jumalan puoliso tai ainakin läheisessä yhteydessä tähän, on sijansa pohjoismaisessa mytologiassa». Todisteena hän esittää Snorri Sturlusonin maininnan, että »Pihlaja on Thorin pelastus» (*reynir er björg Þórrs*). Sanonta perustuu siihen, että Thorin kerrotaan kahlanneen kerran maailman äärellä sijaitsevassa Vimur-virrassa ja tulviva vesi kohosi hänen olkapäihinsä asti; silloin hän pelastautui tarrautumalla lähellä olevaan pihlajaan. Setälä päättelee tämän perusteella, että koska *reynir* oli Thorin »apu, pelastus», niin tästä oli helppo johtua ajatukseen, että hän oli Thorin vaimo (*Aus dem gebiet der lehnbeziehungen*, FUF XII, s. 203—204). Setälän varsin mielivalentainen hypo-

teesi on sittemmin kanonisoitu: niin suomalaisen kuin germaanisenkin tutkimuksen taholla on Raunissa nähty personoitu pihlaja. Nils Lid on huomauttanut, että skandinaavisen ukkosenjumalan Thorin puoliso Sif on »kalvennut hahmo pohjoismaisessa mytologiassa. — — Lähempää valaisua Thorin naispuoliseen vastineeseen saadaan lappalaisen ja suomalaisen ukkosenjumalan puolison avulla». Hän tukeutuu tässä Setälän etymologiaan (Nordisk Kultur XXVI, s. 126). Vielä Jan de Vrieskin käyttää Setälän hypoteesia selittäessään skandinaavisten jumalain funktiota (Altgermanische Religionsgeschichte II, Berlin 1957, § 427).

Uno Harva esitti uuden mahdollisuuden: koska Viron ruotsalaisten arvoituksessa mainitaan *iwe värde rauntre* 'yli maailman pihlaja' ja virolaisten arvoituksessa *üle ilma pihlakas* sateenkaaren arvoitusmetaforana, on mahdollista, että Raunilla on ymmärretty ukonilmalla näkyvää sateenkaarta, josta personoituna on tullut ukkosenjumalan puoliso. Näin siis, kiertoteitse, arvoituksen välityksellä, Rauni-nimi olisi palautettavissa skandinaaviseen *rönn*-pesyeeseen (Suomalaisten muinaisusko, Porvoo 1948, s. 129).

Tähän olettamusten verkkoon on sotkeuduttu siksi, että Agricolan jumalainluettelon »pärskyvä» Wkoi ja hänen »härskyvä» puolisonsa on käsitetty ukkosenjumaluuksiksi. Tavallaan tutkijat ovat joutuneet jumalainluettelon kääntäjien virittämään ansaan. Nämä vanhat käännökset ovat nimittäin virheellisiä: Agricola ei suinkaan tarkoittanut Raunilla ja Ukolla ukkosenjumaluuksia.

4. Vermlantilaisessa Ison sian runossa ovat sian tappajina seuraavat jumalat: Ukko ja Röö(n)ikkä tai Visakanta ja Ryönikkä. Röönikkä, Ryönikkä esiintyy siis Ukon tai Visakannan parina. Näkisin nimessä viittauksen Freyr-jumalaan, jonka nimen eteläruotsalainen asu on *Frö*. Muodosta **Frön akka* on johduttu muotoon *Röön akka*, tästä taas on päästy asuun *Röön ikka*, jolloin olemmekin jo *Röönikkä*, *Ryönikkä* -nimessä. *Frön akka* vastaisi tämän mukaan täsmälleen muinaisnorjalaisessa Flateyjarbókissa esiintyviä sanontoja: *konu Freys*, *Freyr ok kona hans* (Nils Lid, Jolesveinar og grøderikdomsgudar, Oslo 1933, s. 115). Vermlantilainen Röönikkä-nimi on yleisesti rinnastettu Rauni-nimeen (viimeksi Harva, mts. 127).

5. Eteläruotsalainen *Frö* ja muinaislantilais-norjalainen *Freyr* (*Fröyr*)-nimi palautuvat germaaniseen **Frauja*-asuun. Gootin kielessä *frauja* on merkintynyt 'herra'. Alunperin sana on ollut *n*-päätteinen: *fraujan*, *frawan*. **Fraujan*-sanan sukulaisia ovat mm. sanskritin adjektiivi *pūrvya-* 'lähempi' ja latinan *pro*, *præ* 'edessä'. *Freyr* on siis alunperin appellatiivi samaan tapaan kuin kristittyjen jumalaa merkitsevä *Herra*, vähäaasialainen *Adonis*, seemiläisten *Molok* ja

muinaisintialaisten *Asura*, jotka kaikki merkitsevät 'ylhäissäätystä, herraa' (Elof Hellqvist, *Svensk etymologisk ordbok I*, Lund 1957, 244).

Sekä vermlantilaisen Ison sian runon Röönikkä että Agricolan jumalainluettelon Rauni selittyvät käsitykseni mukaan **fraujan*-sanueen pohjalta. Vermlantilainen Röönikkä on, kuten sanottu, palautettavissa muotoon **Frön akka*. Siihen on rinnastettavissa Agricolan Rauni Vkon Naini, mikäli luemme tekstiä oikein: *Rauni-ukon nainen*. Rauni ei siis ole feminiininen jumaluus, vaan maskuliininen; hänellä on (tässä nimeltä mainitsematon) puoliso. Agricola ei puhu Raunista, Ukon ('ukoksenjumalan') puolisosta, vaan Rauni-ukon (Freyr-ukon) puolisosta ja itsestään Raunista (Freyrista); jälkikäkeessä käytetään Rauni-ukosta lyhyden vuoksi pelkkää ukko-nimitystä. Agricolan säkeet voidaan siis »kääntää» seuraavasti:

Kun Freyr-ukon puoliso härsky,
jalosti [Freyr-]ukko pohjasti pärsky.

Oletettava **Frön akka* -asu edustaa suhteellisen myöhäistä lainausta eteläruotsalaisesta murteesta, kun taas Raunissa kuvastuu vanhakantaisempi **Fraujan*-muoto.

6. Agricolan jumalainluettelon säeparissa: »Quin Rauni Vkon Naini härsky / ialosti Wkoi Pohiasti pärsky» on joukko tulkinnanvaraisia sanoja. Sanan *härsky* selittää Chr. Ganander sanakirjassaan: 'talar högt, omildt, v. Torun, Tiuskun it. strepo'. Ganander jatkaa traditiota: jo Pietari Bång oli kääntänyt verbin *härskyä* sanoilla »begynte storljuda», kun taas Chr. Erics Lencqvist käytti sen vastineena latinan sanaa »streperet». He lukivat siis Agricolan tekstistä: Kun Rauni, Ukon vaimo, toruu, Ukko alkaa jyristä. Perinteellisen käsityksen omaksuivat vielä Kaarle Krohn (*Zur finnischen Mythologie*, FFC 104, s. 28) ja Uno Harva (mts. 123).

Verbillä *härskyä* on suomen murteissa tosiaan merkitys 'kinastella, riidellä' (Kurkijoki), 'tiuskua' (Isokyrö), 'puhua pisteliäästi ja ilkeästi' (Laihia), 'nauraa pilkallisesti' (Nurmo), 'kivahdella' (Uusikirkko Vpl.). Toisaalta verbi merkitsee 'hiljalleen satamista' (Muolaa, Sortavala, Kiihtelysvaara), esim.: lunta härsky. Hevosten sanotaan härskyvän, kun ne pureskelevat toisiaan (Hankasalmi). Laajalla alueella Itä-Suomessa on substantiivilla *härske* merkitys 'riita, tora' (Pielisjärvi, Ilomantsi, Pälkjärvi, Kiihtelysvaara, Kangasniemi, Juva, Heinävesi, Konginkangas, Sumiainen, Joutsu). Kaikki nämä sanat ovat onomatopoeettis-deskriptiivisiä: alkumerkitys on ilmeisesti 'syöstä nopeasti vesipisaroita, sylkipisaroita'. Suunnilleen sama merkitys on verbillä *pärskyä*; sillä kuvataan ennen muuta 'aivastamista', mutta myös 'roiskumista'

(Jalasjärvi), veden tai vaahdon roiskahtelua (Laihia, Heinola). Hevonen alkaa pärskyä haistaessaan suden hajun (Jalasjärvi).

Mutta kummallakin sanalla on lisämerkitys, joka tässä yhteydessä on erityisen huomion arvoinen. Elias Lönnrotin sanakirjan mukaan sanonta *vuohi on pärskyllänsä* merkitsee 'vuohi on kiimainen'. Kangasniemellä sanotaan: *pukki on pärskyllään* 'kiimassa'. »Kun pukki tapettiin silloin kun se oli pärskyllään (kiimoillaan), se piti panna vesisammioon kokonaan nylkemättä likoon ennen nylkemistä, jotta tulee kunnon lihat. Sanotaan, että pukki kusee partaansa pärskyllään ollessa» (Karttula, Kangasniemi. SS. Y. Tiihonen. 1938). Elias Lönnrotin mukaan sanalla *härskyä* on sama merkitys kuin sanoilla *hürskyä*, *hörskyä*, so. 'frasa, knarra, fräsa; gifva ifrån sig fräsande ljud'. Gananderin sanakirjassa rinnastetaan verbit *härskyä* ja *pärskyä*; molemmat merkitsevät 'fräsar som hästar eller gräshoppor'. Ganander tuntee myös substantiivin *hörsky* 'en Hora, pellex'; saman sanan selittää Lönnrot 'sköka, kona, hora'. Myöhemmät sanastotiedot täydentävät kuvaa: *hörsky* = 'vakavuutta vailla oleva henkilö, joka hyppii suruissaankin' (Heinävesi), *hörskii* immeine = 'paljon nauravainen, liian rohkea' (Konginkangas), *hörskyntä* = 'ylpeily, pöyhkeily' (Pielisjärvi), *hörskynä* = 'tyttö, joka on tavaton hypyissä juoksemaan ja poikain perässä kuljeksimaan' (Kurikka), 'hotelehtiva vaimonpuoli' (Isokyrö). Sanonta »naiset ovat hörskees» merkitsee 'naiset ovat kiimassa' (Kauhajoki). Kuten verbit *pärskyä* ja *hörskyä* tarkoittavat kiimoissaan olemista, sitä tarkoittaa myös verbi *härskyä*. Keski-Suomessa, Karstulassa ja Kivijärvellä, tunnetaan nimittäin ilmaus: *vuohi on härskyllään* = 'vuohi on pukillaan'.

Härskyä, *hörskyä* ja *pärskyä* ovat onomatopieettisia verbejä, joita käytetään kiimoissaan olevan eläimen käyttäytymistä luonnehdittaessa; eläin pärskähtelee, sysää äänekkäästi suustaan sylkipisaroita. Tähän voidaan verrata saksan 'kiimaa' merkitsevän *Brunft*-sanan etymologiaa. Sanaa käytetään ennen muuta villieläinten kiimasta. Fr. Klugen mukaan sana on johdannainen verbistä *brummen* 'murista, mylviä, kiljua'. Eräät eläimet nimittäin, hän huomauttaa, murisevat, mylvivät tai kiljuvat ollessaan kiimaisia. Kanalintujen, metsojen ja teerien, kiimoillaan oloa sanotaan Suomessa *soitimeksi*; sana on *soida*-verbin johdannainen. Tässäkin tapauksessa on eläinten ääntely antanut nimen kiimalle.

Agricolan sanonta Quin Rauni Vkon Naini härsky[y] on ymmärrettävä: silloin kun Rauni-ukon vaimo on kiimoissaan, tulee myös [Rauni-]ukko kovin [jalosti] kiimoihinsa. Pietari Bångista periytyvä tulkinta, jonka mukaan *pärskyä* merkitsisi 'dundrade' — selitys, jonka ovat hyväksyneet esim. Porthan ja vielä Uno Harvakin —, on ilmeisesti virheellinen. Agricolan kuvauksen kohteena on kahden hedelmällisyyden jumalan viljavuutta lisäävä *hieros gamos*, 'pyhät häät'.

7. Wilhelm Mannhardt esittää teoksessaan *Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme* (Wald- und Feldkulte I, Berlin 1875, s. 480) joukon tietoja satoisuutta edistävästä parittelusta viljapellolla (Brautlager auf dem Ackerfelde). Tämä yleinen kansantapa mainitaan myös myyteissä: jumalten yhdyntä viljapellolla aiheuttaa hyvän sadon. *Hieros gamos* tunnetaan mm. antiikin Kreikasta. Homeros viittaa siihen kertoessaan viljaemo Demeteristä, 'maaäidistä':

Noinpa, kun noutaen kaipiotaan syliss' Iasionin
kolmeen kertaan kynnetyn maan kamarall' oli maannut
Demeter hiussorja . . . — Odyssia 5: 125—127.

Hesiodos lisää tähän, että Demeterin ja Iasionin rakkauskohtauksen näyttämö oli Kreetassa: yhdynnän tuloksena syntyi varallisuuden jumala Plutos, so. viljavarasto. J. G. Frazer on selittänyt, että tämä myytti on analogiataikuuteen kuuluvan pelto-häävuode -tavan kuvastuma (The Golden Bough VII, London 1923, s. 69; vrt. Martin P:n Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion I*, München 1955, s. 110—111, ja *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III*, Berlin und Leipzig 1930—1931, s. 748—749). Skandinaaviassa liittyvät *hieros gamos* -myytit Freyr- eli Frö-jumalaan.

8. Freyr oli muinaisten skandinaavien hedelmällisyyden jumala, hänen sisarensa ja puolisonsa oli Freyja. Snorri Sturluson kertoo: »Njorðr sai sitten Nóatúnissa kaksi lasta, toisen nimi oli Freyr ja tyttären Freyja, he olivat kaulismuotoisia ja voimakkaita. Freyr oli korkein aasoista, hänen vallassaan oli sade ja päivänpaiste ja siten maankasvu, ja häntä oli rukoiltava vuodentulon ja rauhan jumalana (hann ræðr fyrir regni ok skíni sólar, ok þar með ávesti jarðar, ok á hann er gott at heita til árs ok friðar). Hänen vallassaan on myös ihmisten rikkaus. Mutta Freyja on tärkein jumalattarista.» (Gylfaginning 23.) Hyndluljóð-runoelman mukaan Freyja juoksi »ulkona yöllä kuin kiimainen vuohi pukin kanssa» (úti á nóttum, sem með höfrum Heiðrún fari; Hyndluljóð 46), ja Lokasennassa kerrotaan, kuinka »lempeät jumalat löysivät hänet makaamasta veljensä [Freyrin] kanssa» (síz þik at bræðr þín um síðu blið regin; Lokasenna 32).

Skandinaavinen jumalapari Freyr-Freyja, joista edellisen sanotaan nimenomaan hallinneen ilman (= sateen ja päivänpaisteen) sekä maankasvun, on funktioltaan siinä määrin samanlainen kuin suomalainen pari Rauni-ukko ja hänen vaimonsa, joiden yhdyntä aiheutti suotuisan ilman ja sadon, että haluaisin samastaa ne. Yhtäläisyydet eivät rajoitu tähän: Freyja juoksee kiimaisena kuin vuohi ja viettelee Freyrin yhdyntään kanssaan; Rauni-ukon vaimo härskyy, on kiimoissaan (vrt. vuohi härskyy eli on kiimainen), jolloin

[Rauni-]jukko pärsyy. Edda-runoudessa ei ole mainittu, mikä oli seurauksena Freyrin ja Freyjan yhdyntästä; suomalainen perinne on säilyttänyt muistuman kiimaisen käyttäytymisen mielekkyydestä: siitä on seurauksena viljan kasvu aivan samoin kuin kreikkalaisen myytin mukaan Iasionin ja Demeterin (maaidin) yhdyntästä oli seurauksena Plutos, viljavarasto.

9. Agricolan säkeestä »ialosti Wkoi Pohiasti pärsky» on sana *Pohiasti* selitetty kolmella tavalla. Chr. Erici Lencqvist käytti sen latinankielisenä vastineena sanaa *prorsus* 'suoraapäätä, ihan, peräti'. Tämän selityksen hyväksyi Uno Harva: »Vaikka sana on kirjoitettu isolla alkukirjaimella, ei se voi tarkoittaa 'pohjoista ilmansuuntaa', vaan näyttää tässä merkitsevän samaa kuin 'perin pohjin'» (Harva mts. 124). Kaarle Krohn epäroi ja arveli, että kysymykseen saattaa tulla joko 'vom boden' tai 'aus dem norden'.

Nyt on huomattava, että Agricolan kielitajussa suomen elatiivi ja *sti*-loppuinen adverbi ovat olleet lähellä toisiaan. Jo August Ahlqvist mainitsee tutkielmassaan Agricolan kielestä (Kioletär 1, 1871 s. 17), että Agricolalla »Melkein aina ovat adverbis, joilla nyt on päätteenä *-sti* alkuperäisessä muodossaan, niinkuin *kernahasta*, *loonnalisesta*, *wscolisesta*, *wissiste* vissistä.» Toisaalta hän kuitenkin kirjoittaa *laiskasti*, *sepesti* 'mestarillisesti' (Arvi Jännes, Vir. II, 1886, s. 168). Puheena olevissa säkeissä hän merkitsee yhdenmukaisesti sekä *ialosti* että *pohiasti* pro *ialosti*, *pohiasta*. Mutta mikä on tämä *pohja*? Saamme vastauksen, kun tarkastelemme vianalaisia ja keskipohjalaisia Kylväjän sanoja. Niissä käännyttään kahden olennon puoleen, joista toista nimitetään akaksi, toista pojaksi. Poika on »pellon pohjimmainen»:

Akka manteren alainen,
poika pellon pohjimmainen,
ei maa väkiä puutu,
pelto ei perintöä väheksi.

Saoin haaroin haarattele,
tuhansin neniä nosta,
kylvöstäni, kynnöstäni,
varsin vaivani näöstä.
— Vuonninen. SKVR I₄ 1743. 1911.

Nyt on kylvän kyvättelen
Luojan sormien lomatse,
käen kautta Kaikkivallan.
Akka manteren alanen,
poika pellon pohjimmainen,
pellon hapsisi hajoita,
pane turve tunkemaan,
maa väkevä vääntämään.

Tuhansin neniä nosta,
saoin haaroin haarottele
kylvöstäni, kynnöstäni,
varsin vaivani näöstä.
Nostele oras olkinen,
kannon karvanen ylennä
maasta maksan karvasesta.
— Lonkka. SKVR I₄ 1744. 1834.

Akka manteren alainen,
poika pellon pohjimmainen,
nostuos oras nokinen,

kannon karvanen ylene
maasta maksan karvasesta.
— Kärämäki. SKVR XII 7485.

1884?

Nämä kylvörukoukset kertovat siis maan alla, pellon pohjassa, olevasta parista, äidistä ja hänen pojastaan, joiden tehtävänä on oraan nostaminen. Ilomantsilaisessa toisinnossa kuvataan, miten akka ja hänen poikansa edistivät viljankasvua: he suorittivat pyhät häät:

Akka manteren alainen, poika pellon pohjallinen makasi emintimensä	keskelle jyväkekoa, jyväpaatten parmahilla. — Ilomantsi. SKVR VII ₃ 305. 1846.
--	---

Sama aihe tavataan edelleen Puun sanoissa. Niissä kuitenkin esiintyjinä ovat Sämpsä Pellervoinen ja hänen sisarensa tai emintimensä:

Sämpsä poika Pellervoinen makasi emintimensä	keskellä jyväkekoa. — Ilomantsi. SKVR VII ₃ 289. 1838.
---	--

Sämsä poika Pellervoinen makasi sisaruensa,	uinaisi emonsa lapsen. — Kaavi? SKVR VII ₃ 273. 1830-luv.
--	---

Sämpsä poika Pellervoinen otti kuusia jyviä, kesät kenellä (höjd) makasi	keskellä jyväkekoa, jyvä parkan parmaalla. — Eno. SKVR VII ₃ 286. 1828.
--	--

Säkeissä on, kuten havaitsemme, kysymyksessä myytilinen *hieros gamos*, joskin hämärtyneenä. Puun syntyyn ne lienee omaksuttu Kylväjän sanoista: puiden alku nimittäin johdetaan siementen sirottelemisesta, kylvämisestä. Raja-Karjalassa puiden kylväjä on Sämpsä Pellervoinen; Vienassa taas Sämpsä Pellervoisen puoleen käännetään viljaa kylvettäessä:

Šampšo poika pellervoinen, savoin — — kasvattama, tuhansin turvuttama,	kyntöhöni, kylvöhöni, aina atran kääntimih. — Kivijärvi. SKVR I ₄ 1741. 1911.
--	--

Näissä katkelmallisissa säkeissä Sämpsä Pellervoinen on samassa funktiossa kuin saman rukouksen täydellisemmissä toisunnoissa *poika pellon pohjimmainen*.

Tämän aineiston perusteella on mahdollista ajatella, että Agricolan jumalainluettelon Wkoi, joka Pohiasti pärskyy, pärskyy pellon pohjasta, ei pohjoiselta ilmansuunnalta. Kenties häntä on kuviteltu samantapaiseksi kuin poikaa pellon pohjimmaista ja Sämpsä Pellervoista; joka tapauksessa nämä kolme ovat joutuneet samaan funktioon. Chr. Gananderin sanakirjaansa sijoittama esimerkkilause »Tekee maan niin kuin kijmaisexi, jouduttamaan senkaltaisia ahneita kaswoja» 'gjör jorden fruktsam' on toisaalta Agricolalta, toisaalta Kylväjän ja Puun sanoista saanut myytilisen paralleelin.

10. Agricolan säe »Se sis annoi Ilman ja Wdhen Tulon» on tulkittu usealla tavalla. Ensiksikin on oltu eri mieltä siitä, mihin viittaa sana *se*: kuka tai mikä

oli »antaja». 1500-luvulta peräisin olevan ruotsinkielisen jumalainluettelon mukaan — jumalainluettelon, jota on sanottu Agricolan luettelon parafrasiksi — *se* = Rauni: »Rauni, fordradhe årswexten». Samaa käsitystä edusti jumalainluettelon käännöksessään Georgius Kijhl: »Rauni annonam felicem & fructiferam fecit». Chr. Erici Lencqvist taas arveli, että *se* = Ukko: »Ille igitur dedit tempestatem (exoptabilem) & novam annonam» (Hän nimittäin antoi suotuisan ilman ja uuden vuodentulon). Jälkimmäinen käsitys, että *se* viittaa Ukkoon, on sittemmin vakiintunut; niinpä Uno Harva on tällä kannalla (Harva mts. 15). Kaarle Krohn sen sijaan jätti kysymyksen avoimeksi kääntäessään Agricolan säkeen: »Das (er, sie) also gab wetter und jahresertrag» (Krohn mts. 28).

Myös sana *Ilman* on tulkittu eri tavoin. Chr. Erici Lencqvist arveli, että kysymyksessä on suotuisa sää (tempestat exoptabilis). Vallan päinvastaista ovat väittäneet monet myöhemmät kirjoittajat. Astrid Reponen huomauttaa: »Tässä *Ilma* — — tietysti merkitsee tuulta (tai myrskyä) niin kuin se näyttää merkitsevän Ilmarisesta puhuttaessa» (»Wdhen Tulo» Agricolan jumalainluettelossa, Vir. 1932, s. 32). Ja Uno Harva lausuu: »Varmaankaan ei Agricola ole tällöin »ilmalla» tarkoittanut pelkästään 'säästä', vaan itse ukonilmaa virkistävine sadekuuroineen» (Harva mts. 124). Kaarle Krohn pysytteli varovaisimmalla linjalla: hän myönsi, ettei *ilma*-sanan käännöksenä »Unwetter» ole mitenkään mahdollon, mutta silti hän otti saksantamaansa tekstiin puolueettoman sanan »Wetter» (Krohn mts. 28). Omasta puolestani käsitän, että kysymys on suotuisasta säästä.

Kolmella tavalla on vihdoin tulkittu sanat *Wdhen Tulon*. Vanhin selitys on »årswexten», »annonam»; näin sanoo myös Ganander: »woen tulon» (Mythologia Fennica, Åbo 1789, s. 76). *Se* olisi siis antanut vuodentulon. Astrid Reponen oli näkevinään sanoissa viittauksen ukkosenjumalan toimintaan. Hän perusti selityksen painovirheeseen: *Wdhen* < *Wedhen*. Agricola puhuisi siis veden tulosta (Reponen mts. 31). Kaarle Krohn pysytteli tekstin sanamuodossa: Agricolan ortografiassa merkitsee *Wdhen* yksinkertaisesti 'uuden'. Toisaalta sana *tulo* tarkoittaa Agricolalla 'vuodentuloa, viljaa', esim.: »Nins Sadhet ia hyue Ilma anot, sijttes saat Tulot ia elot» (Psalttarin esipuhe); »Mine purghan minun Aittani ia swreman ylesrakenä / Ja sinne cokoon caiki minun tuloni / ia minun Hywuedheni» (Se Wsi Testamenti, Luuk. 12: 18). Uno Harva hyväksyi Krohnin käsityksen: kysymys oli uudesta (vuoden) tulosta (Harva mts. 125). Tämä tekstiin pitäytyminen on tietysti luonnollisinta; *se* antoi sään ja uuden vuodentulon, uuden viljasadon, uuden viljan.

Edellä olen pyrkinyt osoittamaan, että säkeet »Quin Rauni Vkon Naini härsky / ialosti Wkoi Pohiasti pärsky» kuvaavat Rauni-ukon ja hänen puoli-

sonsa *hieros gamoksen* valmistelua tai itse pyhiä häitä. Sana *se* on saanut uuden valaistuksen; pronominin tarkoitteena ei ole sen paremmin Rauni-ukon vaimo kuin Rauni-ukkokaan vaan *hieros gamos*: aviollisesta yhdynnästä oli seurauksena suotuisa ilma ja hyvä viljasato.

11. Agricolan säkeiden analyysi on siis johtanut seuraavaan tulokseen: Suomalaiset ovat tunteneet jumalaparin, jota voidaan verrata skandinaaviisiin Freyr ja Freyja -jumaliin; suomalaisen maskuliinisen jumalan nimi on Rauni-ukko; hänen puolisonsa sen sijaan on nimetön; hän on vain Rauni-ukon naini. Niin kuin Freyja oli vuohen lailla kiimoissaan, siten Rauni-ukon nainen härskyy eli äänтелеe kiimoissaan. Niin kuin Freyr suostui hieros gamokseen Freyjan kanssa, siten tulee [Rauni-]ukko kiimaiseksi, pärskyy. Tästä [Rauni-]ukon ja hänen vaimonsa 'soitimesta' on seurauksena suotuisa ilma ja hyvä uusi sato. Rauni-ukko on selitettävä skandinaavien satoisuuden jumalan Freyrin suomalaiseksi vastineeksi; Freyr antoi, Snorri Sturlusonin mukaan, sateen ja päivänpaisteen sekä vuodontulon. Agricolan säkeistä ei siis voida lukea kuvausta ukkosen jyrinästä ja salamoinnista, niin kuin tähänastinen tutkimus yleensä on tehnyt.

MARTTI HAAVIO

Rauni

La liste des anciens dieux finlandais contenue dans la préface au psautier publié en 1551 par Michel Agricola comprend entre autres les vers suivants: *Quin Rauni Vkon Naini härsky / ialosti Wkoi Pohiasti pärsky. / Se sis annoi Ilman ja Wdhen tulon.* Vers la fin du 16e siècle, Sigfrid Aronus Forsius traduisit ce passage énigmatique de la manière suivante, qui n'était d'ailleurs nullement littérale: *Ucko ciet pluvias, metuendaque fulgura vibrat, Rauna movet ventos, fulmine & ipsa minax.* Les chercheurs qui ont traduit et étudié la liste des dieux ont dépensé pendant près de quatre cents ans leurs efforts sur ces vers, et la plupart d'entre eux ont vu dans Ukko et Rauni le dieu du tonnerre et sa femme. On voit particulièrement bien cette interprétation dans la traduction de Petrus Bång, faite en 1675: *När Ragnel Thorinnan begynte storljuda, bulrade Thor och gaff nyt siuda* (Quand Ragnel, la femme de Thor commença à mener un grand bruit, Thor fit entendre le roulement du tonnerre et lança de nouveau les eaux écumantes). Ragnel (Rauni), la femme pseudo-mythologique de Thor, due à l'invention de Bång, s'incrusta plus tard dans l'Olympe germanique; en 1891 encore, elle est mentionnée par E. H. Meyer dans son ouvrage *Germanische*

Mythologie. Les chercheurs plus récents ont attiré l'attention sur les informations de Jacob Fellman à propos de la déesse Ravdna ou Akka des Lapons, qui, selon lui, auraient consacré les fruits du sorbier à cette femme stérile d'Ukko. E. N. Setälä arriva à la conclusion que *rauni*, tout aussi bien que le mot *raudna*, qui, selon lui, devait y être rattaché, et qui remonteraient au mot **raunir* de l'ancien scandinave, désignant le sorbier, préservaient apparemment le souvenir du sorbier personnifié, considéré comme l'épouse du dieu du tonnerre. Il s'en référait aussi à l'expression de Snorri Sturluson, *reynir er björg þórs* (le sorbier est le secours de Thor), qui se fonde sur le fait que Thor se sauva une fois du fleuve Vimur en s'accrochant à un sorbier qui poussait à proximité. L'hypothèse fort arbitraire de Setälä a par la suite été canonisée aussi bien par les chercheurs finlandais que germaniques. Elle vient d'être répétée il n'y a pas longtemps par Jan de Vries et Uno Harva; il est vrai que ce dernier a quelque peu modifié l'explication donnée. Le point de départ des raisonnements, constitué par les informations de Fellman sur la Ravdna des Lapons, est toutefois peu sûr: Fellman avait évidemment à l'esprit la Rauni de la liste de dieux d'Agricola, puis, ayant trouvé

dans le dictionnaire de Lindahl et d'Öhring le mot *raudna*, désignant le sorbier, il a créé à partir de ces données une déesse *Ravdna* inexistante autrement. Par Rauni et Ukko, Agricola ne voulait nullement désigner des divinités du tonnerre, comme les traducteurs de la liste de dieux et les chercheurs qui ont suivi leurs traces l'ont supposé.

Dans la poésie du Grand Porc, relevée dans le Vermland, on mentionne deux dieux qui l'ont tué: Ukko et Röönikkä, Ryönikkä. Le dernier de ces noms fait apparemment allusion au dieu Freyr, dont le nom se présente sous la forme *Frö* dans la Suède méridionale. Nous obtenons ainsi une série évolutive: *Frön akka* (*akka* = femme) > *Röön akka* > *Röön ikka* > *Röönikkä*, *Ryönikkä*. Il s'agit donc d'une expression qui correspond au *konu Freys* donné entre autres par le *Flateyjarbók*. Le mot *Röönikkä* représente un emprunt plus tardif que *Rauni*, qui reflète, lui, une forme plus ancienne du nom de Freyr, **Fraujan*. Comme nom commun, ce dernier mot a sans doute eu à l'origine la signification 'seigneur', de même que par ex. les noms Adonai, Moloch, Açoura etc. Dans certaines variantes caréliennes de la poésie, les tueurs du porc sont Ukko et le petit seigneur; le nom de Freyr y a donc été traduit!

Les mots *härsky* et *pärsky* des vers d'Agricola n'ont pas reçu une interprétation exacte. On a cru qu'ils voulaient dire que Rauni 'querellait' et que Ukko réagissait à cette querelle. Ces mots ont en effet aussi le sens de quereller, mais, à l'origine, les verbes onomatopéiques et descriptifs *härskyä* et *pärskyä* ont eu la signification 'jeter rapides gouttes d'eau ou de salive'. En outre, ces mots ont une signification secondaire importante, que l'on n'a pas remarquée, 'être en chaleur', par ex. *vuohi on pärskyllään* (ou: *härskyllään*) 'la chèvre est en chaleur'. L'origine de cette signification est évidente: un animal en chaleur s'ébroue et jette bruyamment des gouttes de salive de sa bouche. On peut rapprocher de ces expressions le mot allemand *Brunst* 'chaleur, rut', également onomatopéique à l'origine et dérivé du verbe *brummen* 'bourdonner, gronder', ainsi que le mot finnois *soidin*, employé pour le rut des gallinacés comme le coq de bruyère ou le tétras, tiré du verbe *soida* 'sonner, émettre un son (musical)'.

Nous pouvons maintenant comprendre les vers d'Agricola; ils peuvent se traduire: quand la femme de Rauni-ukko est en chaleur, Rauni-ukko entre aussi fortement

enrut. Agricola décrit donc le *hieros gamos*, les 'noces sacrées' de deux divinités de la fertilité, propres à augmenter le produit de la terre. Wilhelm Mannhardt a présenté de nombreux exemples d'accouplements sur le champ de blé, destinés à en augmenter la fertilité. Cette coutume populaire répandue se reflète également dans les mythes de plusieurs pays, par ex. ceux de la Grèce. Homère dit comment Déméter, la 'terre-mère', »suivant son désir, s'était couchée dans les bras de Iasios sur la terre labourée trois fois». Dans la mythologie scandinavie, ce mythe se rattache à Freyr et à Freyja. Snorri Sturluson dit que »la pluie et le soleil étaient au pouvoir de Freyr, donc aussi la fertilité de la terre, et on devait l'adorer en tant que dieu des récoltes et de la paix». Selon le *Hyndluljóð*, Freyja courait »dehors, la nuit, comme une chèvre en chaleur avec le bouc», et, dans la *Lokasenna*, il est raconté comment »les dieux miséricordieux la trouverent couchée avec son frère (Freyr)». Le couple divin Freyr-Freyja est à un tel degré similaire au couple finnois Rauni-ukko et sa femme, dont l'accouplement produisait le temps favorable et la récolte (Agricola: »Se sis annoi Ilman ja Wdhen Tulon»), que je n'hésiterais pas à les identifier l'un à l'autre. La croissance du blé était la conséquence de l'accouplement des dieux tout comme, selon le mythe grec, Ploutos, l'abondance de blé, était né de l'accouplement de Iasios et de Déméter.

Dans les vers d'Agricola, »ialosti Wkoi Pohiasti pärsky» le mot *Pohiasti* doit être 'pohjasta' («du fond»). Quel est le »fond» auquel on fait allusion ici peut être vu par les vieilles prières de semences finnoises. On s'y adresse à deux êtres, dont l'un est appelé la femme et l'autre le fils, plus exactement, »le fils du fond du champ». On prie donc le couple se trouvant au fond du champ, la mère et le fils, de faire croître le blé. Une variante décrit la manière dont la femme et le fils favorisaient la croissance du blé: ils accomplissaient le *hieros gamos*, »La femme sous la terre, le fils au fond du champ prit sa mère au milieu d'un tas de blé». Dans certaines autres variantes, ce sont Sämpsä Pellervoinen et sa sœur qui apparaissent dans la même fonction. On connaît ainsi plusieurs couples finlandais effectuant le *hieros gamos*: la femme et son fils au fond du champ, Sämpsä Pellervoinen et sa sœur, et, finalement, lorsque l'on interprète exactement les vers d'Agricola, Rauni-ukko et sa femme, le correspondant du couple divin de l'ancienne Scandinavie, Freyr-Freyja.